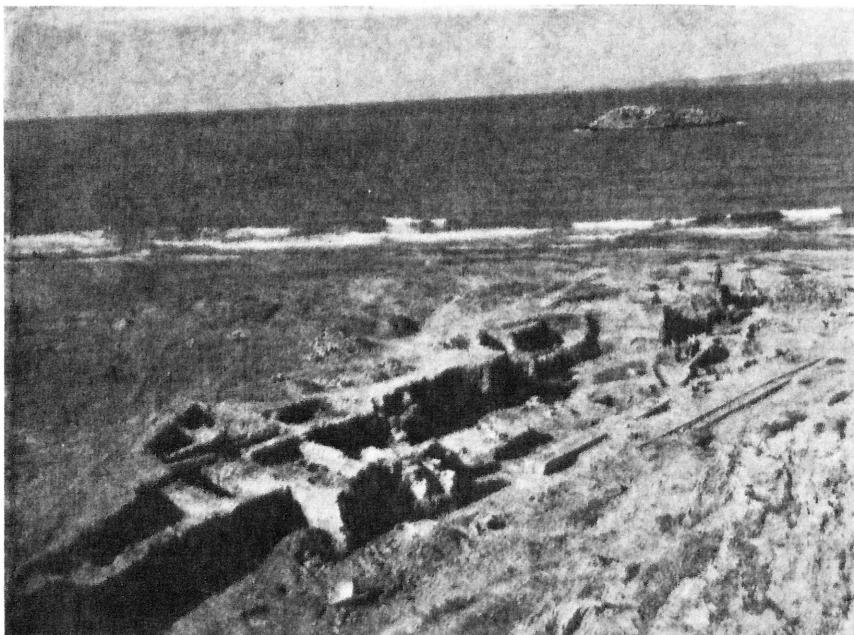

13. ΑΝΑΣΚΑΦΗ ΑΜΝΙΣΟΥ (ΚΡΗΤΗΣ)

Αἱ κατὰ τὸ ἔτος 1938 ἐν Ἀμνισῷ ἀνασκαφαὶ ἥρχισαν, κατόπιν βραχείας προπαρασκευαστικῆς ἐργασίας, κατὰ τὴν 12^{ην} Σεπτεμβρίου καὶ διεκόπησαν κατὰ τὴν 19^{ην} Ὁκτωβρίου. Κατὰ τὴν διάρκειαν τούτων ἐπώπιενε καὶ ὁ ἐπιμελητὴς τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Χρ. Πέτρου, ἀπὸ δὲ τῆς 27^{ης} Σεπτεμβρίου καὶ ὁ ἕκτακτος ἐπιμελητὴς κ. Ἰω. Ρίζος. Ἐπίσης ὁ Διευθυντὴς τῆς

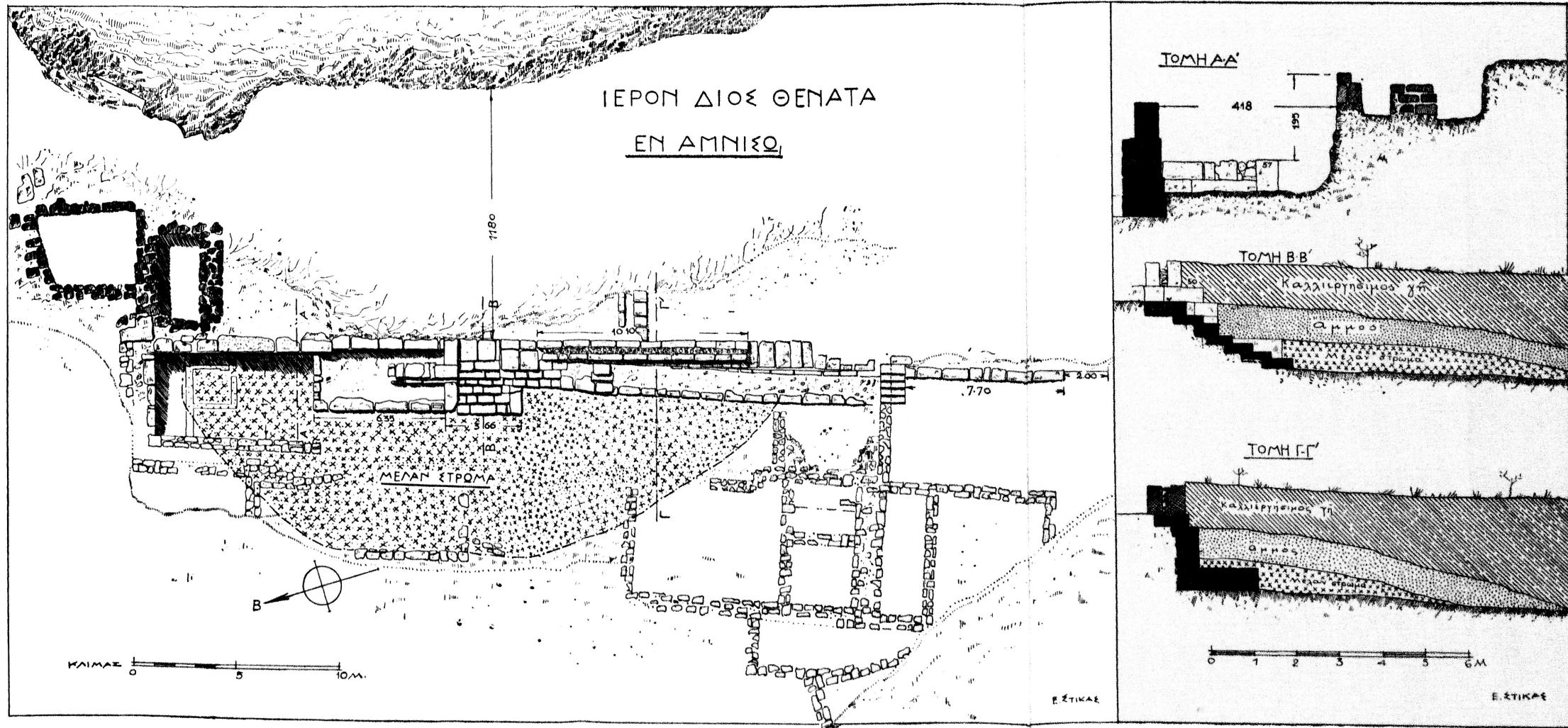

Εἰκ. 1. Ἀμνισός. Ἡ ἀνασκαφὴ ἀφ' ὑψηλοῦ.

Ἀναστηλώσεως κ. Ἀναστ. Ὁρλάνδος ἐπεσκέψθη ἐπί τινας ἡμέρας τὰς ἀνασκαφὰς μετὰ τοῦ ἀρχιτέκτονος κ. Ε. Στίκα, δπτις καὶ ἔξεπόνησε τὰ σχέδια. (Πρβ. παρένθετον πίνακα).

Ἐφέτος εἴχομεν τὴν καλὴν τύχην, χάρις εἰς τὴν πρόθυμον καὶ εὐγενῆ συνδρομὴν τοῦ ἐργολάβου τοῦ Μουσείου Ἡρακλείου κ. Ἐμμ. Δερμιτζάκη, νὰ δυνηθῶμεν νὰ διαθέσωμεν μηχανικὰ μέσα πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπιχώσεων. Δύο σιδηροτροχιαὶ ἐγκατεστάθησαν, μήκους περὶ τὰ 60 μ., τὰ δὲ χώματα καὶ λίθοι διὰ σιδηρῶν βαγονίων μεταφέροντο καὶ ἀπερρίπτοντο πρὸς τὴν ἄμμον τῆς θαλάσσης. Ἐκ τῶν βαθέων στρωμάτων βεβαίως δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἀποκομισθοῦν διὰ τοῦ τρόπου τούτου τὰ χώματα, διὰ τοῦτο ἔχρησιμοποιήθησαν ἐκ παραλλήλου καὶ ἐργάτιδες μεταφέρονται ταῦτα διὰ

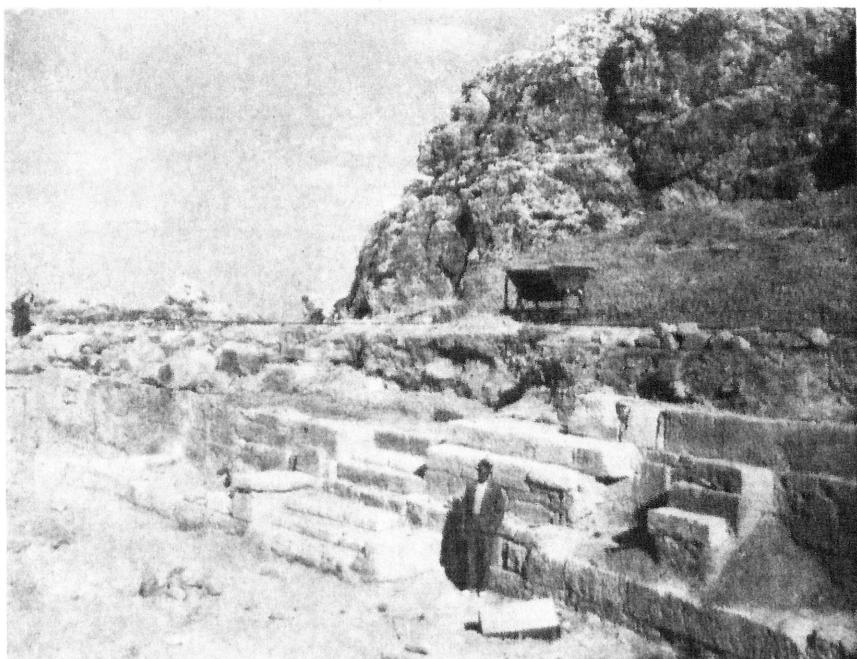
Παρένθετος Πίναξ

ΔΙΑΓΡΑΜΜΑ ΚΑΙ ΤΟΜΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΗΣ ΑΜΝΙΣΟΥ ΥΠΟ Ε. ΣΤΙΚΑ.

δοχείων ἐπ' ὅμου. Ὁπως δήποτε ὅμως, τὰ βαγόνια παρέσχον μεγάλας ὑπηρεσίας καὶ ἡ παρουσία των ἐπέτρεψεν εἰς ἡμᾶς νὰ μεταφέρωμεν μεγάλους ὅγκους ἐπιφανειακῶν ἐπιχώσεων. Ἐκαθαρίσθη σχεδὸν ὀλόκληρος ἡ ἀνασκαπτέα περιοχὴ μέχρι βάθους ἑνὸς μέτρου, πραγματοποιηθείσης οὕτω σημαντικῆς μελλοντικῆς οἰκονομίας. Διὰ τὸν λόγον τοῦτον διετέθησαν καὶ οἱ πλεῖστοι πόροι τῆς ἀνασκαφῆς εἰς ἀπομάκρυνσιν τῶν ἐπιχώσεων.

Εἰς ὅσα μέρη ἐπροχωρήσαμεν μέχρι πραγματικῆς σκαφῆς, ἀνεφάνη ἡ ἐκ τῶν παλαιοτέρων ἐτῶν γνώριμος ἥδη εἰκὼν τῶν ἀρχαιολογικῶν στρω-

Εἰκ. 2. Ἀμνισός. Ὁ Μινωϊκὸς τοῖχος ἐκ ΝΔ.

μάτων: Μέχρι βάθους 1 μ. κατὰ μέσον ὅρον, ἐπίχωσις περιέχουσα οἰκοδομῆματα δωμαϊκῆς καὶ πιθανῶς πρωίμου χριστιανικῆς ἐποχῆς, ἐκτισμένα ἐκ παλαιοτέρου ὑλικοῦ. Ἀκολουθεῖ στρῶμα καθαρᾶς ἁμμούς, ἐντὸς τῆς δποίας εἶναι ἐν μέρει θεμελιωμένα τὰ ἐν λόγῳ οἰκοδομήματα. Ἐπεται τέλος τὸ μελανὸν στρῶμα, περιέχον ἀφθονίαν τεμαχίων δστῶν κεκαυμένων καὶ δικαύτων.

Ο μέγας Μινωϊκὸς τοῖχος παρηκολουθήθη ἐφέτος περαιτέρω κατὰ τὴν φοράν του ἐκ Β πρὸς Ν μέχρι 44 μέτρων ἐν συνόλῳ, χωρὶς νὰ φαίνεται διτὶ συνηντήσαμεν τὸ ἀναμφισβήτητον τέλος του. Ἡ περίεργος αὕτη καὶ σκοτεινοῦ πάντοτε προορισμοῦ οἰκοδομὴ εἶναι ἐφωδιασμένη κατὰ διαστήματα διὰ κλιμάκων (εἰκ. 2). Πάντως ἐφ' ὅσον δ τοῖχος βαίνει πρὸς Νότον, ἐπὶ τοσοῦτον

ἥ κατασκευή του ἀποβαίνει εὐτελεστέρα καὶ οἱ λίθοι εἶναι μικρότεροι. Ὅλικὸν ἔξακολουθεῖ νὰ εἶναι πάντοτε ὁ πῶρος λίθος.

Τὰ ἀποτελέσματα τῆς ἐφετεινῆς ἀνασκαφῆς τείνουν ν' ἀποδείξουν, ὅτι ὁλόκληρος οὗτος ὁ τοῖχος ἀνήκει εἰς τὴν Μινωικὴν ἐποχήν. Ἀκόμη καὶ ἐν

Εἰκ. 3. Ἀμνισός. Ὁ Μινωικὸς τοῖχος ἐκ Δ.

είδος μικροῦ περιβόλου, πλησίον τῆς πρώτης (ἀπὸ Βορρᾶ) κλίμακος φαίνεται νὰ εἶναι Μινωικόν. Πάντως εἶναι θεμελιωμένον ἐντὸς Μινωικοῦ στρώματος (εἰκ. 3). Εἶναι πιθανόν, ὅτι τὸ βιορειότατον τμῆμα τοῦ μεγάλου τούτου τοίχου, τὸ δύον εἶναι ἐκτισμένον διὰ πελωρίων πωρίων (εἰς λίθος ἔχει μῆκος 2,80, εἰς ἔτερος 2,10) ἀνήκει εἰς τὴν Μεσομινωικὴν ἐποχήν. Ἡ συνέχεια φαίνεται νὰ εἶναι προσκτίσματα τῆς Ὅστερομινωικῆς περιόδου καὶ ἐν μέρει ἵσως τῆς ὑστάτης τοιαύτης.

'Επὶ τοῦ Μινωικοῦ τούτου κτηρίου ἐκτίσθη κατὰ τὴν πρώιμον ἐλληνιστικὴν περίοδον (ἴσως μάλιστα καὶ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα) εἰς τοῖχος ἀποκλίνων ἐλαφρότατα τοῦ Μινωικοῦ τοιούτου (εἰκ. 4). Σύγκειται ἐξ ἐπιμελῶς πελεκημένων πωρίων, φερόντων ἀκόμη τὸ ἔξεργον τὸ δυποίον ἔχοησίμευε πρὸς μετακίνησίν των. Μία μόνον σειρὰ τῶν λίθων τούτων ὑπάρχει, φέρουσα ἐν μέρει μόνον ὑποδομὴν μιᾶς δευτέρας σειρᾶς, ἥτις ἔχοησίμευεν ἀπλῶς, δπως ὁμοῦ μετὰ τῶν σφῆσιμένων Μινωϊκῶν λίθων σχηματίσῃ κανονικὴν εὐθυντηρίαν.

Εἰκ. 4. Ἀμνισός. Ὁ Ἑλληνικὸς τοῖχος ἐπικαθήμενος τοῦ Μινωικοῦ.

Ἡ ἐργασία τοῦ τοίχου τούτου εἶναι ἐπιμελεστάτη, ἀλλ' ἡ χρῆσις του σκοτεινή, διότι οὐδαμοῦ φέρει συνέχειαν ἢ γωνίας, ἵνα ὑποτεθῇ ὅτι ἀνήκεν εἰς ναὸν ἢ συναφές οἰκοδόμημα. Ἡ δομοίτης τοῦ σκοποῦ του πρὸς τὸν τοῦ ὑποκειμένου Μινωικοῦ οἰκοδομήματος εἶναι οὕτω προφανής, διότι ἀποτελεῖ μίαν εὐθεῖαν γραμμήν, ἔχουσαν δπισθεν μὲν τὸν λόφον τῆς Παλαιοχώρας, ἔμπροσθεν δὲ τὴν ἀνασκαπτομένην ἐπιφάνειαν, ἥν κατελάμβανεν διάμεγας ὑπαίθριος χῶρος θυσιῶν (εἰκόνες 1-4). Πάντα ταῦτα εἶναι πολὺ χαρακτηριστικὰ διὰ τὴν συνέχειαν τῆς παραδόσεως (καὶ τῆς λατρείας προφανῶς) ἀπὸ τῆς Μινωικῆς ἐποχῆς μέχρι τῆς Ἑλληνικῆς.

Καθ' δλην σχεδὸν τὴν πρὸ τοῦ μεγάλου τούτου τοίχου ἐκτασιν ἀναφαί-

νονται τὰ ἔχνη τοῦ μεγάλου ὑπαιθρίου βωμοῦ ὑπὸ τὸ στρῶμα τῆς ἄμμου, ἀλλ' ἡ καρδία τοῦ βωμοῦ ἀντεστοίχει πρὸς τὴν βορειοτέραν καὶ σπουδαιοτέραν κλίμακα εἰκ. 2 καὶ ἔξετείνετο κατά τι βορειότερον. Κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνεκαλύψαμεν ἐφέτος μερικὰ τοιχάρια πρόχειρα, συγκείμενα ἐκ μιᾶς μόνης σειρᾶς λίθων καὶ φέροντα πρόσωπον μόνον ἔξωθεν. Δεῖν ὑπάρχει ἀμφιβολία, διτι ἡσαν ἀναλήμματα πρόχειρα πρὸς συγκράτησιν τῶν χωμάτων τοῦ βωμοῦ, καταχωσθέντα βραδύτερον ὑπὸ τὰ διαρχῶς αὐξανόμενα στρώματα τῆς τέφρας, διτῶν καὶ λοιπῆς ἐπιχώσεως τῶν θυσιῶν. Κατὰ τὴν περιοχὴν ταύτην ἀνεύρομεν καὶ ἐφέτος μερικὰ χρακτηριστικὰ ἀναθήματα. Χαλκᾶ μὲν κυκλοτερὲς τεμάχιον ἐκ γεωμετρικοῦ τρίποδος, ἔτερα ἀμμορφα τεμάχια, ἔτερον τεμάχιον ἐκ τρίποδος καταληγον εἰς ἔλικα, ἀκέφαλον εἰδώλιον γυμνῆς γυναικός, πήλινα δὲ μικρὸν πτηνόν, τὸ ἥμισυ διπλοῦ πελέκεως καὶ μικρὸν ἀναθηματικὸν ἀσπίδιον μετὰ προτομῆς λέοντος ἐν τῷ μέσῳ, ὡς τὰ ἐκ τοῦ Ἱδαίου ἀντρού καὶ ἔξ ἀλλων μερῶν μνημειωδέστερα παραδείγματα.

Εἰς ἀλλα σημεῖα τοῦ μελανοῦ στρώματος εὑρέθησαν γεωμετρικὰ ὅστρακα καὶ τινα σχεδὸν ἀκέραια μικρὰ ἀγγεῖα, μικρὸς χρυσοῦς ρόδαξ, ἀντικείμενα ἐκ χαλκοῦ, φαγεντιανῆς καὶ ὑαλομάζης, εἰδώλια κολοβά, κατὰ δὲ τὰ δυτικὰ ἄκρα τοῦ στρώματος, ἐκεῖ ὅπου λήγει ἡ περιοχὴ τοῦ βωμοῦ, πλῆθος Ἑλληνιστικῶν ἀρυβαλλοειδῶν ληκυθίων.

Τὰ μεταγενέστερα οἰκοδομήματα, τὰ δύοια εἰχον ἰδρυθῆ ἐπὶ τῆς περιοχῆς τοῦ βωμοῦ, ἀφοῦ οὖτος προηγουμένως εἶχε καλυφθῆ ὑπὸ τοῦ στρώματος τῆς ἄμμου, φαίνονται ἐν μέρει ἐπὶ τῆς εἰκ. 1, ἡτις ἐλήφθη ἀπὸ τοῦ ὑψούς τοῦ παρακειμένου λόφου τῆς Παλαιοχώρας. Τὰ οἰκοδομήματα ταῦτα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἡσαν ἄλλο τι ἢ κατοικίαι, τούλάχιστον κατὰ μέγα μέρος.⁶ Ο τρόπος τοῦ κτισμάτος τῶν τοίχων ὡς καὶ τὸ ὑλικὸν εἶναι λίαν ἀνομοιομερῆ καὶ εἶναι προφανὲς ὅτι τὰ διαμερίσματα ἐκεῖνα ἐκτίζοντο βαθμηδὸν καὶ συνετελέσθησαν εἰς διάστημα ἀρκούντως μακροῦ χρόνου. Κατὰ κανόνα οἱ τοίχοι εἶναι λίαν ἀμελῶς ἐκτισμένοι, πολλάκις δὲ ἐντελῶς πρόχειροι καὶ κακότεχνοι, δὲν φαίνεται δὲ πιθανὸν νὰ εἶναι προγενέστεροι τῆς ρωμαϊκῆς ἐποχῆς εἰς οὐδὲν σημεῖον τῆς ἀνασκαφῆς.

Τὰ ἐν τῷ στρώματι τούτῳ σημειωθέντα εὑρήματα εἶναι δμοια πρὸς τὰ τῶν προηγουμένων ἐτῶν, ἡτοι πλῆθος λύχνων, ἀγγείων ἀχρώμων ἢ καλυπτομένων ὑπὸ ἀραιοῦ γανώματος, πρόχων καὶ χυτρῶν δμοίων πρὸς τὰς δημοσιευθείσας ἡδη ἐν ΠΑΕ 1935 202 εἰκ. 5, τεμαχίων ἔξ ὀραίας ἀρρετινῆς κεραμεικῆς μετ' ἀναγλύφου διακοσμήσεως, διαφόρων χαλκῶν μικρῶν ἀντικειμένων κλπ. Ἱδιαιτέρως δέον νὰ σημειωθῇ ἐλεφάντινον μικρὸν ἀντικείμενον ἐν σχήματι ἀνθρωπίνου σκέλους (μέχρι τοῦ γόνατος) φέροντος εἴδος ἐνδρομίδος. Λόγῳ ἐγκοπῆς ὑπαρχούσης κατὰ τὴν διπισθίαν ἐπιφάνειαν καὶ δπῆς διατηρούσης ἔτι λείψανον τοῦ ἥλου, οὐδεμία δύναται νὰ ὑπάρξῃ ἀμφιβολία,

ὅτι ἔχομεν πρὸ δὴ μῶν μικρὸν πολυτελὲς «κονδυλομάχαιρον» (κυινῶς σουγιᾶν). Ἀξιομνημόνευτον ἐπίσης εὔρημα εἶναι πώρινος ἀετός, οὐ ἀνεκαλύφθη καὶ ἡ βάσις, καταλήγουσα εἰς ἔλικα. Οἱ ἀετὸς εἶναι σχεδὸν ἀκέραιος καὶ μεγέθους περίου φυσικοῦ. Εὑρέθη ἐπίσης ἔτερον τεμάχιον δμοίου πτηνοῦ, τὸ δποῖον προσαρμόζεται ἐπὶ θραύσματος ἀνακαλυφθέντος κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους.

(“Ορα ΠΑΕ 1934 131

εἰκ. 3).

Παρὰ τὸν μνημονεύθεντα ὄραιον Ἑλληνικὸν τοῖχον ἐκ πελεκητῶν λίθων ἀνεκαλύφθη στενώτατον διαμέρισμα περικλειόμενον ἐντὸς δύο μικρῶν τοίχων, δπερ ἡτο πλῆρες μικρῶν τεμαχίων κεκαυμένων δστῶν ἐξ ἐριφίων ἢ ἀρνίων γαλαθηνῶν (οἱ ἀστράγαλοι των μικρότατοι). Εἰς τὰ ἀνώτερα στρώματα εὑρέθησαν σειρὰ μικρῶν μονώτων κοτυλίσκων καὶ ἀλλα τεμάχια ἀγγείων, ἔτι δὲ μολύβδινος μικρὸς δβελίσκος. Ἀναμφιβόλως πρόκειται περὶ βόθρου θυσιῶν, δην τὰ εὑρήματα χρονολογοῦσιν ὡς Ἑλληνιστικόν. Πανταχοῦ δποι ἐσκάψαμεν κάτωθεν

τοῦ μελανοῦ στρώματος τοῦ μεγάλου βωμοῦ ἀνεύρομεν δστρακα μόνον Μινωικῆς ἐποχῆς, ἀτινα ἀρχίζουν εὐθὺς ὑπὸ τὸ μελανὸν στρῶμα. Οὐδεμία ἀπομένει ἀμφιβολία περὶ τῆς ἀνευ διακοπῆς τῆς λατρείας ἐγκαταστάσεως τοῦ μεγάλου ὑπαιθρίου βωμοῦ ἀμέσως ἐπὶ τῶν Μινωικῶν στρωμάτων.

Εἰς ἐν σημείον (ἀκριβῶς πρὸ τῆς μεγάλης κλίμακος) ἐσκάψαμεν δρυογώνιον δοκιμαστικὸν λάκκον διὰ μέσου τῆς Μινωικῆς ἐπιχώσεως, προωθήθεντα μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου. Οὗτος ἀνεκαλύφθη εἰς βάθος 4,40 ἀπὸ τῆς ἀρχικῆς ἐπιφανείας τοῦ ἀγροῦ. Πρόκειται περὶ συμπαγοῦς βράχου δμοίου πρὸς τὰ πετρώματα τοῦ γειτονικοῦ λόφου τῆς Παλαιοχώρας, ίσοπεδωμένου

Εἰκ. 5. Πώρινος ἀετός.

δμως τεχνητῶς καὶ διατεμνομένου ὑπὸ τεχνητῶν αὐλακώσεων, ὃν ὁ προορισμὸς εἶναι εἰσέτι ἄγνωστος. Αἱ αὐλακώσεις εἶναι 0,15 μ. πλατεῖαι καὶ ἔξ ⅔ σου βαθεῖαι. Ἐντὸς αὐτῶν εὑρέθησαν ὅλιγα ὅστρακα ἐξ ἑνὸς τυπικοῦ ΜΜΙ ἀγγείου (περὶ τὸ 2.000 π.Χ.), ὅπερ ἦτο πρόχονς μετὰ τριφύλλου στομίου καὶ τριῶν λαβῶν. Φέρει γραμμικὴν διακόσμησιν δι' ἔρυθροῦ βαθέος χρώματος ἐπὶ τοῦ μελαμβαφοῦς ἐδάφους. Τὸ συνολικὸν πάχος τοῦ Μινωικοῦ στρώματος εἶναι ἐνταῦθα 1,10 μ. περίπου, περιέχει δὲ Μεσομινωικὰ ὅστρακα εἰς τὸ βαθύτερον τμῆμα του καὶ Ὅστεροινωικὰ ὅλων τῶν ὑποδιαιρέσεων εἰς τὸ ἀνώτερον μέρος, ἀτινα εἶναι πολλῷ ἀφθονώτερα τῶν Μεσομινωικῶν.

Ἐφέτος εὑρέθη ἐπὶ τέλους ἡ ἀπὸ τόσων ἐτῶν ἀναμενομένη ἐπιγραφή, ἣτις προσεδοκᾶτο νὰ φωτίσῃ ἡμᾶς περὶ τῆς λατρευομένης ἐν Ἀμνισῷ θεότητος. Εἰς τὰς δεκάδας τῶν εὑρεθεισῶν ἥδη ἐπιγραφῶν κατὰ τὰς προηγουμένας ἀνασκαφικὰς περιόδους προσετέθησαν ἐφέτος ἑπτά, πᾶσαι τοῦ αὐτοῦ γνωστοῦ ἥδη τύπου, ἀναφέρονται μόνον ὀνόματα κόσμων. Μία ἔξ αὐτῶν ἔχει ώς ἔξης:

Οἱ κόσμοι οἱ σὺν Ὑπε
ργένει τῷ Κ
οίχιος Τηνὶ Θε
νάτᾳ.

“**Ἡδη κατὰ τὸ 1935 (14^η Αὔγουστου)** εἶχε εὑρεθῆ ἐπιγραφὴ «Ἐπὶ κόσμων τῶν σὺν Ὑπεργένῃ τῷ Κοίχιος τὸ δεύτερον» (ὅρα ΠΑΕ 1935 σ. 202). Κατὰ τὴν παροῦσαν περίοδον ἀνευρέθη ἐπομένως ἡ ἐπιγραφὴ τῆς πρώτης «ἀρχήας» τῶν σὺν Ὑπεργένει, ἣτις εἶναι πολυτιμοτάτη δι' ἡμᾶς ώς ἀναφέρουσα τὸν λατρευόμενον θεὸν καὶ συγχρόνως μνημονεύουσα ἐπωνυμίαν τούτου πρωτοφανῆ: Ζεὺς Θενάτας. Νῦν μόνον καθίσταται νοητὴ μία ἐπιγραφὴ ἐπὶ τεμαχίου μαρμαρίνου ἀγγείου, εὑρεθέντος ἥδη τῷ 1934, ἣτις δμως τότε δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ κατανοηθῇ (ΠΑΕ 1934 σ. 132) καὶ ἣτις δέον προφανῶς νὰ ἀναγνωσθῇ:

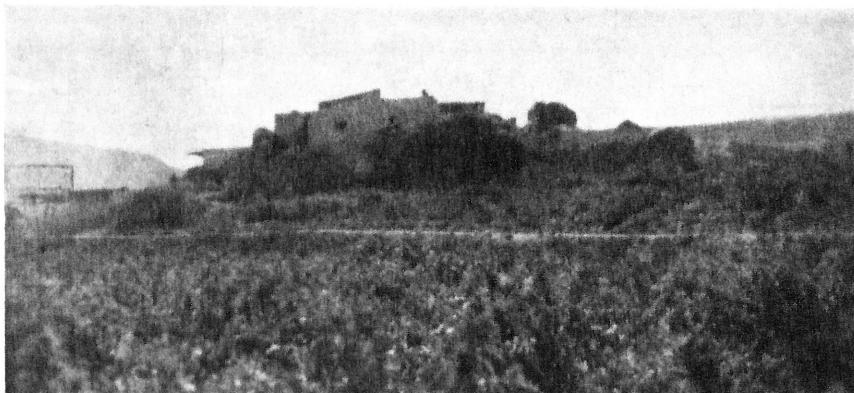
Τηνὶ] Θενάτα
ΠΑΙΔΕΡΩΣ ?

Καὶ ἀκολουθίαν πιστεῦται διὰ δύο ἐπιγραφῶν τὸ γεγονός, ὅτι τὸ ὑπαίθριον Ἱερὸν τοῦ Ἀμνισοῦ ἦτο ἀφιερωμένον εἰς τὸν Δία Θενάταν. Τὸ ἐπώνυμον ἄνευ οὐδεμιᾶς ἀμφιβολίας συνάπτεται πρὸς τὰς Θενάς, πόλιν τῆς Κρήτης, περὶ ἣς ἀναφέρει Στέφανος δι Βυζάντιος: «Θεναί, πόλις Κρήτης τὸ ἐθνικὸν Θεναῖος...». Ἔτι δέ: «Ομφάλιον τόπος Κρήτης πλησίον Θενῶν καὶ Κνωσοῦ». Κατὰ ποῖον τρόπον αἱ δύο αὗται μαρτυρίαι συνάπτονται πρὸς ἀλλήλας θὰ διδάξωσιν ἡμᾶς δύο ἔτερα χωρία. Τὸ ἐν εὑρίσκεται παρὰ Διοδώρῳ (V, 70, 4): «Φερομένου μὲν γάρ ὑπὸ τῶν Κουρήτων αὐτοῦ (sc. τοῦ Διὸς) νηπίου φασὶν ἀποπεσεῖν τὸν ὁμφαλὸν περὶ τὸν ποταμὸν τὸν καλούμενον Τρίτωνα καὶ τὸ χωρίον... Ομφαλὸν προσαγορευθῆναι καὶ τὸ περικείμενον πεδίον δμοίως Ομφάλειον». Τὸ ἔτερον καὶ σπουδαιότερον εἶναι ὁ ὄμβρος τοῦ Καλλιμάχου εἰς Δία (42 ἔξ):

Εὗτε Θενάς ἀπέλειπεν ἐπὶ Κνωσοῖ φέρουσα,
Ζεῦ πάτερ, ἡ νύμφη σε (Θεναὶ δ' ἤσαν ἐγγύθι Κνωσοῦ)
Τουτάκι τοι πέσε, δαῖμον, ἄπ' ὁμφαλός, ἔνθεν ἐκεῖνο
Ὦμφάλιον μετέπειτα πέδον καλέουσι Κύδωνες.

Κατὰ ταῦτα αἱ Θεναὶ συνήπτοντο πρὸς τὸν Δία, διότι ἐμυθολογεῖτο ὅτι παρὰ τὴν πόλιν ταύτην ἀπέπεσεν ὁ ὁμφαλός του καθ' ὃν χρόνον νῆπιον μετεφέρετο. Θενάτας ἀντὶ Θεναῖς ἔχει γλωσσικῶς ὡς τὸ ἐπιγραφικῶς πιστούμενον Φιδάτας παρὰ τὸ Ἰδαῖος.

Ἡ πιστοποίησις αὕτη, προκειμένου περὶ ἑνὸς ἱεροῦ, ὅπου ἡ λατρεία πιστοῦται ὡς ἀδιάπτωτος συνέχεια ἀπὸ τῆς Μινωϊκῆς μέχρι τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, ἔνέχει δι' ἥμᾶς μεγάλην σπουδαιότητα. Τὸ ἐπώνυμον Θενάτας καὶ αἱ

Εἰκ. 6. Ἀμνισός. Ἡ τοποθεσία Μέσα Καρτερός. Ὦμφάλιον πεδίον.

ἀνωτέρῳ μνημονευθεῖσαι σχετικαὶ παραδόσεις καθιστῶσι βέβαιον, ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ νηπίου, ἢτοι τοῦ Κρηταγενοῦς καλουμένου Δίος, ὅστις εἶναι μία Μινωϊκὴ ὑπόστασις οὐδεμίαν ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὸν Ἰνδογερμανικὸν Δία τῶν Ἑλλήνων.

Ἐάν καὶ κατὰ πόσον προάγεται καὶ ἡ τοπογραφία τῆς Κρήτης διὰ τῆς πιστοποίησεως τοῦ ἱεροῦ τοῦ Δίος Θενάτα ἐν Ἀμνισῷ, εἶναι ζήτημα τὸ δόποιον δέον νὰ ἔξετασθῇ λεπτομερέστερον. Τὰς Θενάς ἐτοποθέτησαν εἰς πολλὰ μέρη πέρυξ τῆς Κνωσοῦ οἱ διάφοροι συγγραφεῖς. Τελευταία ἡ M. Guarducci, βάσει τῆς διηγήσεως περὶ ἑνὸς θαύματος τοῦ Ἀγίου Μύρωνος, ἐπισκόπου τῆς Ραύκου, τοποθετεῖ τὸν Τρίτωνα πρὸς Δυσμὰς τοῦ Ἡρακλείου (ἐπομένως καὶ τοῦ Ἀμνισοῦ), ἀναγνωρίζει δ' αὐτόθι καὶ τὸ Ὦμφάλιον πεδίον. (*Historia* 8, 1934, 627 εξ.). Ἡ παρατήρησις εἶναι δμολογουμένως εὔστοχος, ἀλλ' εἶναι ἐπίσης περίεργον τὸ ἀκόλουθον γεγονός: Εἰς τὸ ἐνδότερον μέρος τῆς κοιλάδος τοῦ Ἀμνισοῦ (σήμερον λεγόμενον «Μέσα Καρτερός») ὑψοῦται ἐν μέσῳ τοῦ πεδίου βραχῶδες ἔξαρμα, κατειλημένον σήμερον ὑπὸ μερικῶν οἰκοδομῶν (εἰκ. 6), ὅπερ ἀριστα καὶ οἰονεὶ φυσιολογικῶς θὰ ἥδυ-

νατὸν νὰ δονομασθῇ Ὄμφαλὸς καὶ νὰ δώσῃ ἀφορμὴν εἰς τὴν γένεσιν τοῦ σχετικοῦ μύθου. Ἡ ἀνακάλυψις δὲ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Θενάτα εἰς ἀπόστασιν ἐλάσσονα τοῦ χιλιομέτρου ἔκειθεν, συνδυαζομένη πρὸς τὰς ἄκρως ἀσαφεῖς καὶ ἀντιφατικὰς τοπογραφικὰς τῶν ἀρχαίων εἰδήσεις περὶ Κρήτης, θὰ ἐπέτρεπε νὰ δέξεται σὴν τὸ ζήτημα, μῆπως αἱ Θεναὶ ἡσαν πολίχνιον παρὰ τὸν Ἀμνισόν. Τρίτων θὰ ἥτο τότε ὁ αὐτὸς ποταμός, ὃστις παραδίδεται καὶ ὡς Ἀμνισὸς κατὰ συνωνυμίαν πρὸς τὴν ὅλην τοποθεσίαν.

Πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην θὰ συνεφώνει τὸ γεγονός, ὅτι ὁ Ἀμνισὸς πάντοτε (καὶ κατὰ τὸν χρόνον τῆς Ὀδυσσείας, τ 188. 9 καὶ πολὺ μεταγενέστερον ἀκόμη) ἔχοντι μιοποιεῖτο ὡς τύπος προσορμίσεως τῶν ἐρχομένων, ὅταν ἰδίως ἐπέροχειτο νὰ μεταβοῦν πρὸς τὴν Κνωσόν. Ἔπομένως ἡ νύμφη Νέδα, ἥτις ἐκόμιζε κατὰ Καλλίμαχον τὸ θεῖον νήπιον ἐξ Ἀρκαδίας «ἐπὶ Κνωσοῖ», φυσικὸν ἥτο νὰ φθάσῃ εἰς τὸ ἐπίνειον τῆς Κνωσοῦ, τὸν Ἀμνισόν. Ἐὰν δὲ Τρίτων ἥτο ὅντως ὁ ποταμὸς τοῦ Ἀμνισοῦ, ἐκεῖ ἔκειτο, παρὰ τὰς πηγὰς του, ἐν ἄλλῳ παμπάλαιον ἵερὸν τῆς Ἀθηνᾶς, θεότητος Μινωικῆς καταγωγῆς, ἥτις ἐπιστεύετο γεννηθεῖσα ἐκεῖ. Ὁ Διόδωρος βεβαιοῦ, ὅτι καὶ ἐπὶ τῶν ἡμερῶν του ὑπῆρχεν ἀκόμη «παρὰ τὰς πηγὰς ταύτας ἵερὸν ἄγιον τῆς θεοῦ» (Διοδ. V, 72, 15). Πιθανώτατα ἥτο τὸ αὐτὸν πρὸς τὸ τῆς Ἀθηνᾶς Μινωίδος, ὅπερ ἐμυθολογεῖτο ὅτι ἔκτισαν οἱ Ἀργοναῦται, οἵτινες καὶ οὗτοι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσήγγισαν ἀλλαχοῦ ἢ ἐν Ἀμνισῷ. (Ἀπολλ. Ροδ. IV, 1689). Ὁποίᾳ σύμπτωσις ὡς πρὸς τὴν ἐπωνυμίαν «Ἀθηνᾶ Μινώις», ἥτις προλαμβάνει κατὰ εἴκοσι καὶ δύο που αἰώνας τὴν δρολογίαν τοῦ Sir Arthur Evans!

Ο Διόδωρος ἀναφέρει καὶ ἔτερον ἵερὸν «ἐν τῇ Κνωσίων χώρᾳ» παρὰ τὸν Θήρηνα ποταμόν, ὃπου ἔλλαβε χώραν ὁ ἵερὸς γάμος του Διὸς καὶ τῆς Ἡρας, καὶ ὃπου μέχρι τῶν ἡμερῶν του συνετελοῦντο ἄγιαι θυσίαι ὑπὸ τῶν ἐγχωρίων καὶ ἐγίνετο μίμησις τοῦ ἱεροῦ δράματος τῶν γάμων, «καθάπερ ἐξ ἀρχῆς γενέσθαι παρεδόθησαν» (Διοδ. V 72, 20).

Ἡ ἀνακάλυψις τοῦ ὑπαιθρίου ἵερου τοῦ Διὸς Θενάτα, δεικνύοντος ἀδιάπτωτον τὴν συνέχειαν τῆς λατρείας ἀπὸ τῶν Μινωικῶν χρόνων μέχρι τῆς ἐποχῆς τοῦ πρώτου χριστιανισμοῦ, ἐνώπιον ἐνὸς πελωρίου ἀναλημματικοῦ τοίχου, ὃστις ἔχει τὰ παραλληλά του μόνον ἐν τῇ Μινωικῇ περιόδῳ, μᾶς δίδει μίαν ἰδέαν καὶ τῶν ἀνωτέρω μνημονευομένων ἵερων. Αἱ μαρτυρίαι αὐταὶ μᾶς παρέχουν συγχρόνως βιτιμόνις ἐλπίδας, ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς Θενάτα δὲν εἶναι τὸ μόνον ὑπάρχον καὶ ὅτι ἔτεροι τοιοῦτοι ἵεροι χῶροι μέλλουν νὰ ἀνακαλυφθοῦν, οἵτινες θὰ πιστώσουν τὴν ὑπαρξίην ἀκαταλύτου τῆς λατρείας τῶν Μινωικῶν θεοτήτων διὰ μέσου τῆς Ἑλληνορρωμαϊκῆς ἀρχαιότητος ἐν Κρήτῃ.